

Ismet Grbo

EUROPSKI STANDARDI O LJUDSKIM PRAVIMA – IDEOLOGIJA, NADA ILI MIT

Rezime

Evropsko pravo ljudskih prava danas već pripada klasičnim temama. Međutim, ona se višestruko aktualizira u postkomunističkim društvima s ambicijom da se kao dar političkog liberalizma i parlamentarne demokracije implementira i otvori proces razvoja nove političke kulture. Problem je u tome što se politički liberalizam i međunarodni evropski standardi o ljudskim pravima u postkomunističkim društvima, posebno u Bosni i Hercegovini, nekritički razumijevaju, formalno ugrađuju u ustavno-pravni poredak bez prethodnog uklanjanja posljedica agresije i rata. U tom procesu parlamentarizam jeste u razvoju, ali u zemljama u razvoju upravo parlament indicira raskorak između idealizma jedne političke doktrine i stvarnosti društva u razvoju. Stoga se i postavlja pitanje da li je to ideologija, put, nada ili novi mit.

Uvod

Europsko pravo ljudskih prava nije više nova tema, ali je aktualnost njenog promišljanja u Bosni i Hercegovini nesumnjiva. Aktualiziranje pitanja europskih standarda ljudskih prava ovdje u biti najavljuje početak kraja jedne političke filozofije i političke prakse bliske totalitarizmu od koje se treba odvajati svim silama kao od historijski, vjerujemo, poraženog oblika vladavine. U suštini, ova tema je filozofska koliko i ideološka, ekonomska koliko i pravna, politička koliko i etička. Mada se ljudsko pravo na prvi pogled čini jednostavno razumljivo, posebno u lingvističkom smislu, a u ostvarivanju sasvim mogućim, ono je čak i za ljude velike demokratske tradicije specifična enigma, a za one koji ga u svojoj političkoj prošlosti nisu prakticirali fraza od koje strepe. Doduše, za ljude čiji je život određivala nejednakost ono je nada, mada ni oni kada se oslobode sasvim ne anticipiraju odgovornost za slobodu, niti obavezu njenog poštivanja. Stoga se može reći da su ljudska prava čak i u matici svog ideološkog zavičaja tek zahuktali proces, a izvan zapadnog svijeta prapočetak, tj. ohrabrujući pokušaj da se, u povijesnom smislu gledano, iskorači iz kaljuže koja se uslijed različitih okolnosti stvarala kroz povijest. Što se Bosne i Hercegovine tiče, valja jasno reći da je socijalna memorija njenih građana komplicirana, složena, tragična, opterećujuća i da predstoji otvorena borba za vrijednosti nove političke kulture koju će karakterizirati spremnost za razumijevanje i dijalog. Tu je zatomljeno i sve ono što je u imperijalnim osvajanjima Bosne poništavano kao izvorno bosansko ponašanje i što se u posljednjoj deceniji 20. stoljeća nametnulo kao ozbiljan problem, zbog čega i samo puki razgovor o ljudskim pravima jeste sasvim ozbiljna nada. Osvajači su ovdje jednima donosili privid slobode, drugima gubitak identiteta, trećima ravnodušnost prema suverenitetu itd. Osjećaj za državu često se poistovjećivao sa nečim tuđim, jer je vlast u njoj uglavnom bila tuđa, pa i u vremenima odsustva tuđina vlast je bila otuđujuća, nametnuta ili suprotstavljena građaninu kojega je kontinuirano pratio ili rat, ili siromaštvo, ili opasnost od vlasti, ili

sve ovo istovremeno. Iz vremena socijalizma-komunizma naslijeđena je ideološka strogost, odnosno isključivost koja se, transponirana na naciju, nije nikako mogla razviti kao svijest o dijalogu i sporazumu. Stoga je minuli rat bio tako krvav, a sporazum o miru i životu u vlastitoj državi sa ogromnim ratnim 'reperima'. Civilizacijski zasad - ljudsko pravo - koji respektiramo zbog humanizma njegova sadržaja u Bosni i Hercegovini treba brižljivo njegovati radi konačne stabilizacije života na ovim prostorima. Baš zato, naglašavanje uloge parlamenta u promoviranju i nadzoru poštivanja europskih standarda ljudskih prava, čini se, ima poseban značaj. Doduše, ovdje je riječ o početnoj raspravi u bosanskohercegovačkim složenim prilikama, ali upravo te prilike nalažu hitnost promjena i kritičko propitivanje stanja ljudskih prava danas. U tom smislu dalje ćemo se najprije osvrnuti na europske konvencijske¹ standarde, a potom na ulogu i iskustva parlamenta u promoviranju i zaštiti ljudskih prava, te na neka otvorena pitanja koja uzrokuju zastoj u procesu njihova ostvarivanja, da bismo se na kraju mogli pozabaviti kritikom aktualnih ponašanja spram obaveze poštivanja europskih standarda na globalnoj i lokalnoj razini.

1. Europski standardi o ljudskim pravima

Riječ standard porijeklom je iz engleskog jezika, a znači normu, obrazac, mjerilo... U pravnoj znanosti standard se razumije kao norma kojom se regulira određeno pitanje. U našem izlaganju riječ je o europskom standardu - europskim standardima zaštite ljudskih prava. To znači da govorimo o poznatom pojmu, zapravo o normi koja je jasna, usaglašena, nedvosmislena i neupitna, primjenjiva svugdje tamo gdje je preuzeta državna obaveza njenog poštivanja, a koja kao snažan međunarodni vjesnik sporazuma kuca na sva zatvorena vrata država čije režime nazivamo nedemokratskim. Dakle, da bismo

---

¹ Vidjeti: Ćazim Sadiković: *Europsko pravo ljudskih prava*, glava I, Magistrat, Sarajevo, 2001.

govorili o ljudskim pravima, za pretpostavku moramo imati otvoreno, demokratsko društvo liberalne političke orijentacije.

Međutim, čini se da ovdje valja ponajprije upozoriti na širi kontekst porijekla liberalizma i u tom kontekstu europskog standarda ljudskih prava. Društvene i humanističke znanosti noviju povijest ljudskih društava razumjele su kao dva stupnja u razvoju. Prvi stupanj su društva tzv. stare, a drugi društva nove demokracije. Riječ je, zapravo, o idejama koje su za sobom povukle društvo kapitalizma u razvoj i promjene. Prva ideja je ideja nacije, a možemo je razumjeti kao nacionalizam čiji je cilj nacija-država. To je ustvari “etnički nacionalizam”.² Druga je ideja također nacionalistička, ali je njen sadržaj borba za građanski politički identitet nacije. Danas se o tome razgovara kao o demokraciji koju čini vladavina zakona, civilno društvo i ljudska prava. Oba ova stupnja razvoja rezultat su društvenog ugovora postignutog u cilju stvaranja poretka i prevladavanja suprotstavljenosti. Teorijski gledano, društva stare demokracije realizirala su ugovor koji su idejno utemeljili Hobs, Lok i Ruso, a rezultat njegovog prihvaćanja jest politička zajednica³-država. O tome je De Sosir govorio kao o “ugovoru između koncepata i zvukovnih obrazaca”. U tom smislu društvo ‘kao nacija’ tokom vremena realiziralo je potrebu za ugovorom-sporazumom o uređenju političke zajednice kojoj nisu strane “apstrakcije kao što su sloboda, pravednost, vrlina, legalnost nacija, demokracija i jednakost” (Young). To su danas zapadnoeuropske države nacije koje su otpočele proces denacionalizacije onog trenutka kad su se pomaknule od ‘starog’ ka ‘novom’ ugovoru. Taj ugovor, bez sumnje je, valja gledati dvojako i kroz više faza: 1. u sklopu razvoja zapadnoeuropskog demokratskog modela (parlamentarna demokracija) unutar najrazvijenijih europskih država i njihovo međusobno, internacionalno približavanje ka

---

² Vladimir Vujčić: *Politička kultura demokracije*, PANLIBER, Osijek-Zagreb-Split, 2001.

³ Zrinjka Peruško-Čulek: *Demokracija i mediji*, Barbat Zagreb, 1999.

konsenzusu o postupnoj integraciji i 2. kroz sam proces integracije na jasnom sporazumu prema sopstvenom standardu koji je razvijen nakon Opće deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine, a shodno interesima za približavanje i postupno integriranje.⁴ Europski standard kao društveni ugovor o poštivanju života, ljudske slobode i pravde, te slobode o udruživanju na bazi interesa, s jedne strane, a opredjeljenja za ugovoreni standard, s druge strane, ozvaničeni su u Europskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda u Rimu 11. novembra 1950. godine i protokolima potpisanim nakon usvajanja Konvencije.⁵ Europska konvencija postala je međunarodni dokument kojeg imaju primjenjivati sve zemlje potpisnice. "Kada je riječ o ovom ugovoru (Konvenciji, prim. I.G.), onda treba naglasiti da ovdje - kao i općenito kada je riječ o ugovorima koji se odnose na problematiku ljudskih prava - obavezu preuzimaju države, a ovlaštenici toga ugovora praktično su svi pojedinci koji se nalaze pod jurisdikcijom tih država ..." (Ćazim Sadiković: *Evropsko pravo ljudskih prava*)

Nakon pada komunizma i zaživljavanja demokratskih promjena u zemljama Centralne i Istočne Europe (1989., 1990. god.) otvara se proces njihove reintegracije u novu-staru Europu. Međutim, otvaranje Vijeća Europe za nove članice u ovim zemljama nije dovelo u pitanje novi društveni ugovor. Naprotiv, Vijeće Europe je svojim jasnim stavovima zaštitilo norme i standarde koje je utvrdilo u vezi sa zaštitom ljudskih prava. "Najistaknutije u mehanizmima kojima je Vijeće osiguralo visoki standard zaštite ljudskih prava u svim svojim državama članicama je djelovanje Europske konvencije o ljudskim pravima i njenih nadzornih organa Europske komisije i suda za ljudska

---

⁴ Ovo se može razumjeti i kao put razvoja u Europi nakon II svjetskog rata od Europske zajednice uglja i čelika 1952. godine preko Europske (E) zajednice do Europske unije.

⁵ Nakon potpisivanja Konvencije 1950. godine do danas ju je potpisala 41 država. Uz Konvenciju potpisani su i Protokoli: Pariz, 20.3.1952., Strasburg 16.9.1963., Strasburg 28.4.1983., Strasburg 22.9.1984. (Vidjeti: Ćazim Sadiković, cit.dj., str. 19, str. 225-235.) i dr.

prava”.⁶ Europska konvencija, dakle, nametnuta je kao standard zemljama postsocijalizma. Ove zemlje popularno su nazvane društvima u tranziciji. Njima je Europa uputila poziv da joj se pridruže, ali ne bez uvjeta i ne bez kontrole poštivanja standarda o ljudskim pravima.

U Bosni i Hercegovini, za razliku od npr. Poljske, Češke, Slovačke, Mađarske i nekih drugih zemalja, proces reintegracije u Europu odložila je agresija i rat sve do Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine. Ali time nije dokinuta mogućnost Bosni i Hercegovini da se usmjeri ka demokratskoj Europi. Naprotiv, u sklopu ovog mirovnog ugovora sačinjen je i prijedlog Ustava u čijem se čl. II naglašavaju upravo međunarodni standardi o ljudskim pravima. “Bosna i Hercegovina i oba entiteta će osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda. U tu svrhu postoji Komisija za ljudska prava u Bosni i Hercegovini ... “ (Ustav, čl. II, 1 stav-Ljudska prava)

U drugom stavu naglašava se da je međunarodni standard prava i slobode predviđen u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima, dok je u trećem stavu izložen katalog od 13 bitnih prava, od prava na život do prava na slobodu kretanja i prebivališta. Međutim, proces priprema Bosne i Hercegovine za prijem u Vijeće Europe trajao je sve do proljeća 2002. godine. Nažalost, Vijeće Europe je prema Bosni i Hercegovini bilo popustljivo u primjeni inače strogih kriterija u ocjeni stanja ljudskih prava, jer se u Bosni i Hercegovini i dalje grubo krše ljudska prava i zanemaruju europski standardi, unatoč preuzetim obavezama. No, da bi se nešto preciznije govorilo o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, odnosno o poštivanju standarda, prije toga valja se osvrnuti na stanje u samoj državi kao direktnoj posljedici mirovnog sporazuma, a u kontekstu analize općeg stanja kako ovdje, tako i u susjednim zemljama, prije svega Hrvatskoj i Srbiji. Naime, Bosna i Herce-

---

⁶ Kratki vodič kroz Europsku konvenciju o ljudskim pravima, Europska izdanja, Press Vijeća Europe, str. 5.

govina je kao država bivše federalne Jugoslavije bila po unutarnjem ustroju jedinstvena u političko-pravnom smislu, u ekonomskom regionalizirana sa razvijenom lokalnom upravom-samoupravom. U cjelini, trpjela je posljedice totalitarne komunističke ideologije i autoritarnog režima federalne vlasti, ali i visok stupanj formalne i stvarne zaštite određenih prava, posebno, od 1974. godine i prava na nacionalnu jednakost svojih naroda. Raskidanjem federalnog ugovora - disolucijom Jugoslavije čiju su legitimaciju prisvojile Srbija i Crna Gora (sada SR Jugoslavija) – otpočinje proces izgradnje pretpostavki za novi ugovor osamostaljenih država o njihovom unutarnjem ustroju i suverenitetu u odnosu na druge države. Bosna i Hercegovina zbog agresije Srbije i Crne Gore, a potom i Hrvatske 1993. godine, nije uspjela postići konsenzus o novom ugovoru, sve do kraja 1995. godine, iako se tokom rata koji je i po karakteru bio **odbrambeni** opredijelila za europske integracijske tokove koristeći se pravom na odbranu suvereniteta, slobode i teritorijalnog integriteta. Međutim, nametanjem općeg okvirnog sporazuma za mir u Daytonu, to pravo nije ispoštovano, jer su respektirani ratni rezultati, kako teritorijalne, tako i političke naravi. Istina, ispoštovan je fakt međunarodne verifikacije prava na samostalnost, ali ne i njenog naziva i demokratskog unutarnjeg ustroja. Ugovor o političkoj zajednici nisu samostalno postigli Bošnjaci, Hrvati i Srbi, jer su u političkom smislu Srbi u cjelini bili vezani za interes Srbije (SR Jugoslavije) sa Miloševićevim režimom i znatan broj Hrvata koji su u smislu političke recepcije samostalnosti i suverenosti države Bosne i Hercegovine slijedili režim i interes Hrvatske pod vlašću Franje Tuđmana. Za razliku od Bosne i Hercegovine, Hrvatska je, koristeći se pravom na odbranu suvereniteta, uživala podršku Europe i Amerike, a totalitarni režim neokomuniste u nacionalističkoj odori Slobodana Miloševića odveo je Srbiju i Crnu Goru najprije pod sankcije i izoliranost, a potom u samostalnost i međunarodno, najprije prešutno, a nakon kraha Miloševićeve vlasti na izborima i formalno priznanje, bez obzira na njeno učešće u

agresiji na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Nametnuti mirovni ugovor iz Daytona je ratificiran kako na međunarodnom planu, tako i u samoj Bosni i Hercegovini, ali time nisu ispoštovani ni širi međunarodni ni europski standardi u pogledu prava, pa i ljudskih prava, već interesi naroda i zemalja koji su u odnosima prema ratu u državi Bosni i Hercegovini imali svoj udio, zbog čega su ljudska prava ostala na formalnoj razini. Posljedica takvog odnosa jeste Dejtonski sporazum i ustavi, kako države Bosne i Hercegovine, tako i njenih entiteta kojima je ozvaničena Republika Srpska kao nacistička ratna tvorevina, a Federacija Bosne i Hercegovine kao rezultat kompromisa između europskih sila, Amerike, Hrvatske i nacionalnih političkih vlasti Bošnjaka i Hrvata u cilju smirivanja konflikta i amortizacije hrvatske agresivne politike, postignut pod imenom Vašingtonski sporazum. Tako je država Bosna i Hercegovina postala složena država sa dva entiteta čiji je naziv Federacija i Republika, dok Bosna i Hercegovina, nevjerovatno je, nije dobila niti jedan od tih atributa, bez obzira na činjenicu međunarodnog priznanja pod imenom Republika Bosna i Hercegovina. Iako je u Ustavu i ustavima (ukupno ih je 13 : 1, državni, dva entitetska i 10 kantonalnih + Statut Distrikta Brčko) kao obavezujuća norma unesen europski standard sa katalogom prava koja se imaju poštovati, postignuti ugovor zajedno sa Ustavom nije postao garancija poštovanja ljudskih prava, jer se Europa pristajanjem na poštovanje rezultata postignutih ratom u kojem su bezgranično kršena sva ljudska prava i sama udaljila od propisanih standarda, tj. od Europske konvencije, ali i drugih normativa. U politikološkim analizama ovaj problem se adresira na Sjedinjene Američke Države, a za Europu se kaže da je odustala od interesa da aktivnije sudjeluje u rješavanju krize u bivšoj Jugoslaviji zbog suprotstavljenosti europskih sila unutar njih samih i odnosa s Rusijom, u kojoj dominira etnički nacionalizam. Činjenicu udaljavanja demokratskog svijeta od Konvencije potvrđuje i Haški tribunal svojim optužnicama i presudom za počinjeni genocid nad Bošnjacima u

Bosni i Hercegovini. Dakle, države – rodonačelnici europskih standarda ljudskih prava udaljile su se od njihovog poštovanja, a insistiranjem na slovu nepravednog sporazuma iz Daytonu umanjene su pretpostavke za njihovo ozbiljnije poštovanje, bez obzira što je Bosna i Hercegovina postala članica Vijeća Europe. Ovdje, dakle, nije riječ o defektnosti standarda, niti o njihovom tumačenju ili nedostatnosti. U pitanju je primjena, odnosno insistiranje da se u političkoj zajednici preuzme obaveza prema slovu Konvencije unatoč činjenici što unutar sistema državne i političke vlasti Bosne i Hercegovine nema općih, pa niti uozbiljenih normativnih pretpostavki za poštivanje Konvencije. Ako, pak, pogledamo suvremene teorije nacionalnog i političkog identiteta koje slijede liberalnu političku tradiciju, onda ćemo se susresti sa mišljenjima koja upozoravaju na kauzalitet identiteta i demokratskih stremljenja i u skladu s tim objašnjavaju razvoj demokracije kao u biti nove političke kulture i procesa odgoja i obrazovanja za takvu kulturu i na vrijednostima takve kulture. Ovakvo stanovište zastupljeno je u američkoj studiji “Civitas” objavljenoj 1991. god., gdje se jasno ističe odgoj u cilju osiguranja “najšire moguće građanske participacije ljudi u skladu s javnim dobrom i zaštitom individualnih prava”.⁷ U tom smislu posebno je zanimljivo L. Greenfeldovo stajalište o nacionalizmu i demokraciji, odnosno o etničkom i građanskom nacionalizmu. No, ukoliko se oslonimo na ovu teoriju (L. Greenfelda) koja kaže da demokratsko društvo nije moguće tamo gdje dominira etnički nacionalizam, onda će logičan zaključak biti da u zemljama južnog Balkana, pa i Bosni i Hercegovini ideja ljudskih

---

⁷ “Da bi građanin mogao biti takav, on mora usvojiti određene građanske vrline, iskazati lojalnost temeljnim principima demokracije i temeljnim vrijednostima demokracije. Vrline obuhvaćaju sljedeće: civilnost (respekt za druge i javni diskurs), individualnu odgovornost, samodisciplinu, građansku promišljenost, otvorenost, kompromis, toleranciju različitosti, strpljivost i ustrajnost, samilost, velikodušnost, lojalnost naciji i njezinim principima. Principi konstitucionalne demokracije obuhvaćaju narodni suverenitet i konstitucionalnu vlast (vladavinu prava, separaciju vlasti, kontrolu i ravnotežu vlasti, manjinska prava itd.)” (Vidjeti: Vladimir Vujčić: *Politička kultura demokracije*, cit., str. 165.)

prava nije ostvariva sve dok se ne promijeni politička kultura čiji će protagonisti baštiniti vrijednosti novog odgoja i imati volju (ničeovski rečeno) za poštivanje ljudskih prava. Vladimir Vujčić u svojoj knjizi “Politička kultura demokracije” naširoko analizira Greenfeldovu i njoj slične teorije pa kaže: “U etničkom nacionalizmu ‘krv, tlo i bratstvo’ čine njegov glavni sadržaj, dok u građanskom nacionalizmu taj sadržaj čini prije svega ono što danas nazivamo ljudskim pravima”.⁸ Ako Greenfeldovu teoriju uzmemo kao tačnu, onda čudi kako su u Dejtonskom sporazumu spojene dvije nespojive stvari: stara i nova ideja demokracije na tlu i za ljude koji tek stižu elementarne slobode i upoznaju demokratske ideje. Naime, dejtonskim Ustavom su namećute obaveze shodno aktualnim stremljenjima razvijenih nacija, čiji je nacionalni i kulturni interes poštivanje ljudskih prava, a u praksi su data rješenja koja ih osporavaju. Realnost upozorava da još uvijek ni patriotizam Bošnjaka, Hrvata i Srba nije identičan, jer su se tokom agresije i rata u biti i Srbi i Hrvati usmjeravali prema tzv. matičnim državama. Prema navedenoj teoriji, takvo ponašanje karakteristično je za manjine, zbog čega npr. Francuska nikad nije htjela potpisati Konvenciju o manjinama. Za razliku od Srba i Hrvata, bošnjački nacionalizam i patriotizam vezani su isključivo za Bosnu i Hercegovinu, iako i taj nacionalizam možemo razumjeti kao etnički. Kao primjer potvrde ove konstatacije može se navesti ishod odluke Ustavnog suda o konstitutivnosti sva tri naroda u Bosni i Hercegovini koju je na kraju istumačio i proglasio OHR, nakon što nije uspjela politička dražba koju je o tim pitanjima sam inicirao i organizirao (sa političkim strankama na vlasti i iz opozicije) tadašnji visoki predstavnik gospodin Petritsch. Ali, ovom pitanju vratit ćemo se kasnije, mada valja naglasiti da o svakoj teoriji valja promisliti s izvjesnom skepsom, te da insistirati na Europskoj konvenciji o ljudskim pravima znači vratiti se

---

⁸ Vladimir Vujčić: *Politička kultura demokracije*, cit., str. 165-167.

zbijski pravnim i etičkim pitanjima humanizacije političke zajednice u ma kojoj fazi svoga razvoja ona bila.

2. Uloga parlamenta

Da bi se šire osvrnuli na ulogu parlamenta u promoviranju i nadzoru poštivanja europskih standarda o ljudskim pravima, potrebno je ukratko skicirati put razvoja i implementacije ideje uloge parlamenta u oblasti ljudskih prava. Kako je poznato, nacistička zvjerstva i stradanje nedužnih ljudi u Drugom svjetskom ratu pokazala su da je zaštita ljudskih prava na nacionalnom nivou nedovoljna i neadekvatna. Od Atlanske povelje Čerčila i Ruzvelta iz 1941. godine, kojom su posebno markirana četiri prava i slobode - sloboda života, sloboda vjeroispovijesti, sloboda od nestašice i sloboda od straha, preko Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih naroda 1948. godine, stavova Međunarodnog komiteta za pokret ka europskom jedinstvu i Europskog kongresa održanog u Hagu 1948. godine do formiranja Vijeća Europe 1949. godine i njegove konsultativne skupštine, danas Parlamentarne skupštine Vijeća Europe, čiji je Komitet za pravna i administrativna pitanja izradio nacrt Konvencije kojom se garantira 10 prava. Tada je predloženo ustanovljavanje Europske komisije za ljudska prava i Europskog suda pravde. Rad na Nacrtu Konvencije Komitet ministara Savjeta Europe završio je 1950. godine i Konvencija je 4. novembra 1950. godine potpisana u Rimu, nakon čega joj je do danas pridodato 11 protokola od kojih nisu svi ratificirani.⁹

Iz izložene kratke skice geneze uloge Parlamentarne skupštine Vijeća Europe moguće je izvući zaključak o značaju parlamenta u promoviranju i zaštiti standarda o ljudskim pravima. Iskustva iz rada parlamenta zemalja članica Vijeća Europe su različita i moguće ih

---

⁹ Vidjeti: Teorija i praksa Evropske konvencije o ljudskim pravima, Opći pregled evropske konvencije, 1. Nastanak konvencije, izdavač: Muller-Sarajevo, 2001.

je opisati kao iskustva o kršenju i iskustva koja govore o poštovanju ili djelimičnom poštovanju standarda, bez obzira što su ih njihove države obavezale na poštovanje ljudskih prava. Primjeri presuda Europskog suda odveć su indikativni, iako je još Kongres u Hagu 1948. godine u svojoj Rezoluciji jasno rekao da je nužno “ustanovljavanje standarda koje država mora poštovati da bi imala pravo nositi naziv demokratske”. Analiza pojedinačnih iskustava pojedinih parlamenata daleko bi nas odvela za prilike ovog rada. Zato ćemo se osvrnuti samo na neka iskustva iz rada Parlamenta Bosne i Hercegovine i njenih entiteta i njihovoj obavezi prema slovu Ustava na osnovu kojeg se formiraju i funkcioniraju.

U stavu 2. čl. 1. Ustava Bosne i Hercegovine piše: “Bosna i Hercegovina je demokratska država koja funkcioniše u skladu sa zakonom i na osnovu slobodnih i demokratskih izbora”. Ovaj atribut **demokratska** ukazuje na to da se u Bosni i Hercegovini poštuju i u zakonodavnom dijelu vlasti primjenjuju standardi o ljudskim pravima. Već je rečeno da član II regulira pitanje ljudskih prava i sloboda, a Aneks I (Dodatni sporazum o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini) dodatno obavezuje bosansku državu na poštivanje većeg obima prava od onih reguliranih članom II. Međutim, u Ustavu Bosne i Hercegovine nije precizirano ko i kako će se baviti promoviranjem i kontrolom njihova poštivanja, osim što se iz poimanja snage ustava može zaključiti da svi segmenti javne vlasti i javnog djelovanja kao i svi građani imaju respektirati ljudska prava shodno Ustavu. Doduše, ovo pitanje naglašeno je i u preambuli ustava i način na koji je izražen njegov sadržaj sugerira obavezu vlasti da u funkciji predstavnika naroda i građana poštuje međunarodne standarde ljudskih prava.

U članu IV kojim se definira Parlamentarna skupština ne postoji direktna odredba kojom se regulira njena obaveza, niti precizira njena uloga u promoviranju i kontroli primjene standarda o ljudskim pravima. Međutim, ustavi entiteta (Federacije Bosne i Hercegovine i

Republike Srpske) za razliku od Ustava Bosne i Hercegovine u odjeljku II pod naslovom 'Ljudska prava i osnovne slobode', pododjeljak 1-4, čl. 1-9 (Ustav Federacije) reguliraju funkciju ombudsmena koje imenuje Parlament čija je obaveza da štite ljudsko dostojanstvo, prava i slobode zajamčene Ustavom (čl. 2). I u Ustavu Republike Srpske u okviru odjeljka II, čl. 10-49 regulirano je ovo pitanje, s tim što je članom 48. predviđena sudska zaštita Ustavom utvrđenih prava, sloboda i dužnosti, a čl. 68 koji regulira Prava i dužnosti republike alinejom 5 nalaže ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava i sloboda.

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine predviđa Sud za ljudska prava, dok se u Ustavu Republike Srpske spominje sudska zaštita ljudskih prava.

Iz izloženog se da zaključiti da ustavna regulativa iz spomenuta tri ustava daje sve bitne pretpostavke za primjenu standarda o ljudskim pravima, ali da ustavi entiteta i Ustav države na nejednak način reguliraju ovu materiju, što opća polazišta iz preambula i aneksa čini nedjelotvornim i apstraktnim, a različiti tretmani standarda na razini i unutar entiteta, koji imaju prerogative države jače od države Bosne i Hercegovine (iako po definiciji nisu države), umanjuju značaj samog standarda.

(S obzirom da autor ovog teksta nije pravnik, već sociolog, moguće je određeno nerazumijevanje ustavnih normi, ali s obzirom da ima iskustvo poslanika, ovo čitanje ustava drži približno objektivnim.)

U praksi parlamenti u nizu svojih komisija prakticiraju i komisiju za ljudska prava. Međutim, te komisije su nedovoljno afirmirane, iako je Bosna i Hercegovina država u kojoj bi one morale imati dnevni angažman. Istina, neproduktivan rad poseban je problem u oba doma državnog parlamenta, zbog čega se rad entitetskih parlamenata može ocijeniti efikasnijim. Nepoznanica je u praksi parlamentarizma da državni, centralni organi složenih država nemaju efikasnost u radu, a da niži organi posežu za funkcijama države. Takva situacija evidentna je u Bosni i Hercegovini, iako Ustav drugačije nalaže. Stoga se postavlja

pitanje šta je danas parlament u Bosni i Hercegovini? Naravno, ovo pitanje se može postaviti za parlamentarizam u cjelini, s obzirom na centre moći, karakter određenih tipova vlasti, odnos prema pravu i ljudskom pravu kao takvom itd.

3. Otvoreni problemi ostvarivosti ljudskih prava

U teorijskom smislu postavlja se problem kako danas razumjeti parlament. Kao staru dobru i slobodnu brbljaonicu, bojno polje politik-pragmatika s kojeg mediji kao sredstva transmisije otvorenog i često konfliktnog ponašanja prenose građanima vijesti i stavove o uređivanju života na zakonima koje donose njihovi izabranici, ili kao, najposlije, usavršeni ključ za rješavanje suprotstavljenosti interesa sve složenijeg ljudskog i društvenog bitka. Ono što svi znamo jeste to da parlament danas nije neka novost u političkoj zajednici, niti se sukob interesa locira samo u parlament, a da ni ljudska prava nisu apsolutno ostvariva. Zato je standard bitan kao mjera stvari od koje se ne odstupa. Ako su još politička kultura i svijest parlamentaraca razvijeni do nivoa spremnosti za poštivanje standarda, onda je problem rješiv. Međutim, treba reći i to da je liberalizam kao teorija, doktrina i ideologija nedostatan, a da parlament (kao mjesto pretakanja interesa u zakone i kao prebivalište procedure) dijeli sudbinu svog ideološkog utemeljenja, pa prema tome, nije savršen. I bez obzira, dakle, što ga u praksi valja braniti svim sredstvima, idealizirati ga nije potrebno. Dodatni problem je u tome što suvremena političko-pravna znanost respektira samo liberalni koncept uređenja političke zajednice. Ovaj problem je na sličan način formulirao Džon Rols¹⁰ u svojoj knjizi "Politički liberalizam". Naime, on kaže: "... politički liberalizam traži političku koncepciju pravde koju će podržati preklapajući konsenzus razložnih religijskih, filozofskih i moralnih doktrina u društvu koje

---

¹⁰ Džon Rols: *Political Liberalism*, Columbia University Press, 1993., prevedeno: Filip Višnjić, Beograd, 1998., str. 42-43.

ona uređuje... U tom cilju, normalno je i poželjno da sveobuhvatna filozofska i moralna stanovišta, koja smo navikli da koristimo u raspravi o fundamentalnim političkim pitanjima, ustupe drugima svoje mjesto u javnom životu. Javna upotreba uma - rasuđivanje građana u javnom forumu u bitnim ustavnim elementima i osnovnim pitanjima pravde - sada bi trebalo da se upravlja prema političkoj koncepciji čije koncepcije i vrijednosti mogu prihvatiti svi građani”.

Ovaj autor na pravdu gleda kao na nepristrasnost. A to je upravo problem. Naime, radi se o tome da je 21. stoljeće otpočelo sa respektom samo jednog modela uređenja društva po kojem su pravo i pravda svedena na formu, odluka na proceduru, a državna vlast zadržava represivne funkcije. Stoga nam valja priznati da je politička filozofija Zapadnog svijeta danas zapala u svojevrsno idejno siromaštvo iz kojeg je moguće izaći samo na jedan način, a to je traganje za drugim modelima uz pitanje kako demokratske zastoje riješiti bez državne represije koja karakterizira život suvremene demokratske političke zajednice. No, to nije naše primarno interesovanje. Naše interesno pitanje je čemu ovoliki trud oko demokracije, ako se ljudska prava ne ostvaruju ili djelimično ostvaruju. Odgovor na to pitanje leži koliko u činjenici civilizacijskih razlika i odnosa, toliko i u činjenici nejednakog stupnja razvoja različitih političkih zajednica. Taj raspon u razvoju danas se kreće od enormno bogatih zajednica koje posjeduju vojnu silu i arsenale oružja za masovno uništenje do krajnje siromašnih u kojima djeca umiru od gladi. Bosna i Hercegovina je, gledano prema stupnju ekonomskog razvoja i stopi zaposlenosti, bliža ovim drugim. U takvim okolnostima europski standard ljudskih prava može kao norma i biti visoko postavljen, može zakon biti idealan, ali stupanj ostvarenosti ljudskih prava, bez sumnje je, mora biti veoma nizak. Diskusije u parlamentu i procedure mogu biti sasvim umne, ali stvarnost i pozicija čovjeka u zajednici bit će određeni karakterom vlasti i ekonomijom. Dakle, sam pojam ljudsko pravo vezano je za čovjeka, ali njegova ostvarivost vezana je za državu. Ta proturječnost

dalje se proteže na ekonomiju iza koje stoji pojedinac, grupa ili država, čime se štiti princip razlika. Pitanje je koliko je onda uopće moguće jednako pravo ukoliko vlast u državi polazi od razlika. A kako znamo, parlament je segment vlasti. To nas podsjeća na filozofski problem koji je Hegela odveo u dijalektičnost mišljenja svijeta, a Marxa da to uopći frazom jedinstvo suprotnosti.

4. Umjesto zaključka: ideologija, nada ili novi mit za društva u tranziciji

Parlamentarna demokracija u Bosni i Hercegovini ima kratku i burnu historiju. Ona dijeli sudbinu zemlje i njenih naroda u cjelini. To znači da je njen razvoj uvjetovan brojnim faktorima. Ali sama činjenica da je ustavno inaugurirana govori ne samo da je njena postupna afirmacija izvjesna, već i da će naši parlamenti slijediti one trendove iz demokratskog svijeta koji potvrđuju principe demokratičnosti. Tokom izlaganja potcrtani su neki problemi koji stoje na putu afirmacije europskih standarda ljudskih prava i spore svestraniji angažman parlamenta na tom planu. Time se htjelo označiti područje kako znanosti, tako i političke prakse i njenog znanstvenog propitivanja koje u tranzicijskim zemljama nije na adekvatan način markirano. Zašto? Naprosto stoga što mnoštvo interesa prati mnoštvo inicijativa i procedura, istina, uz snažne otpore i oskudna iskustva, zbog čega u Bosni i Hercegovini i postoji međunarodna arbitraža.

Kada je riječ o pitanju europskih standarda o ljudskim pravima, onda se tu ne radi o standardima već o pitanju da li je u Bosni i Hercegovini moguće ostvarivanje ljudskih prava i sloboda i koliko parlament države Bosne i Hercegovine doprinosi afirmaciji Europske i drugih konvencija o ljudskim pravima. Nažalost, mora se konstatirati da su ljudska prava ovdje još uvijek više formalna prava nego sadržaj života. Pogledajmo! Posvuda je siromaštvo, izbjeglice, invalidi, nezaposleni, a da ne govorimo o slobodi osumnjičenih za ratne zločine, sivoj ekonomiji, kriminalu, sitnoj mafiji. Kada bi izabrane vlasti,

pa i parlamenti, i bili osposobljeni i opskrbljeni visokim moralom, sviješću i voljom za sporazumijevanjem i donošenjem odluka kojima se mijenja stanje, ozbiljnija promjena je moguća tek na dugi rok. Ovdje je dovoljno spomenuti da niti državni parlament, niti njegova vlada - Vijeće ministara, nisu u stanju bez presije izglasati npr. zakon o budžetu, usaglasiti se oko ustavnih promjena o kojima ovise bitna ljudska prava, provesti proceduru oko priprema i usvajanja tzv. krov-nih zakona i sl., a da takvo stanje traje od potpisivanja Dejtonskog sporazuma. Naravno, cilj je da se ovo stanje promijeni demokratskim sredstvima, a to će biti moguće samo na bazi uklanjanja ratnih repera koji su nažalost ugrađeni u društveni sistem, odnosno u ustavno-pravni poredak mimo svakog iskustva i teorijskog modela.

Poseban problem predstavlja praznina između paralelnih sistema vlasti i njihovih aktera koja permanentno zjapi. Ta dva sistema, sistem međunarodne zajednice (i politički i civilni i vojni) i sistem države Bosne i Hercegovine i njenih dijelova, ne samo da su glomazni i neracionalni i neproduktivni već su disonantni do tog nivoa da se može izvesti zaključak kako domaća vlast statira. U tom procjepu, zapravo u toj praznini između domaće i međunarodne vlasti, nestaju ljudska prava, bez obzira na svu deklarativnost o njihovom poštivanju. Paralelizam vlastodržstva, normativna konfuzija, veoma nizak privredni rast, izbjeglice, životna sigurnost, ponašanje policija i sl., otvorena su pitanja. Pojedincu, kojemu je posvećeno ljudsko pravo, niko ne daje gotovo nikakvu garanciju uživanja standardima zagarantiranih (ljud-skih i dr.) prava. Situacija je paradoksalna do te mjere da se ponekad stiče utisak kako je zadaća novih vlasti proganjanje prethodnika, preziranje drugačijeg mišljenja, a to ponekad zlehudo podsjeća na vrijeme totalitarizma. Naprimjer, mediji stvaraju osjećaj da je više ministara, vladinih i drugih činovnika i menadžera pod optužbom, istragom ili na izdržavanju kazne nego što ih radi za dobrobit političke i državne zajednice i njenih građana u Bosni i Hercegovini.

Na kraju valja reći da i neki svjetski globalni tokovi podstiču suprotstavljanje afirmaciji međunarodnih standarda kakva je Europska konvencija. Riječ je o idejama koje je ranije objelodanio npr. S. Huntington u svojoj knjizi “Sukob civilizacija”. Nažalost, to nije jedini primjer. Drugi problem jesu krize i ratovi u svijetu i ponašanje Sjedinjenih Američkih Država, ali i Europe u procesu rješavanja krize. Treći problem jeste globalizacija koja nejasno označava budući stupanj ostvarivosti ljudskih prava. I, najposlije, tu je i pitanje aktualnog pribjegavanja upotrebi sile jedine svjetske supersile i njen put rješavanja otvorenih problema suvremenog svijeta. Sve to ima odraza na demokratske tokove u Bosni i Hercegovini i, sasvim je logično, na stupanj ostvarivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda. Stoga se umjesto zaključka neminovno nameće dvojba o političkom liberalizmu (koji je iznjedrio sadržaj građanskog društva u tri bitna oblika: vladavina zakona, parlamentarna demokracija i ljudska prava) u formi pitanja: Šta je to i kakav značaj ima za društva u tranziciji, pa i u Bosni i Hercegovini? Da li je to put, ideologija, nada ili NOVI MIT?

Literatura:

1. Džon Rols: “Politički liberalizam”, Filip Višnjić, Beograd, 1998.
2. Mojmir Križan: “Pravednost u kulturno pluralnim društvima, PANLIBER, Osijek-Zagreb-Split, 2000.
3. Vladimir Vujčić: “Politička kultura demokracije”, PANLIBER, Osijek-Zagreb-Split, 2001.
4. Valentin Zsifkovits: “Politika bez morala”, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
5. Čazim Sadiković: “Evropsko pravo ljudskih prava”, Sarajevo, 2001.
6. Ustavi Bosne i Hercegovine, FMP, Sarajevo, 1998.
7. Zrinka Peruško-Čulek: “Demokracija i mediji”, Barbat, Zagreb, 1999.
8. Kratak vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, europska izdanja, Press Vijeća Evrope, 1998.
9. Teorija i praksa Evropske konvencije o ljudskim pravima, izdavač: Muller-Sarajevo, 2001.

10. Thomas Buergenthal: "Međunarodna ljudska prava", Magistrat, Sarajevo, 1998.
11. Časopis Ljudska prava, br.: 1/2000., 2/2000., 3-4/2000., 1-2/2001., Sarajevo

Ismet Grbo

European human rights standards – ideology, hope or myth

Abstract

European human rights standards have already become a classic subject. However, in post-communist societies they have become topical for many reasons, including the desire to see the enjoyment of human rights as a benefit of political liberalism and parliamentary democracy and the start of a process of evolution of a new political culture. The problem lies in the fact that political liberalism and international and European human rights standards in post-communist societies, particularly in Bosnia and Herzegovina, are viewed uncritically, and formally incorporated into the constitutional and legal order without the consequences of aggression and war having first been eliminated. In this process, parliamentarianism is evolving, but in developing countries it is none other than parliament that indicates the discrepancy between the idealism of a political doctrine and the reality of evolving societies. This thus also raises the issue of whether it is an ideology, a way, a hope or a new myth.